

Tartu Ülikooli õigusteaduskond – ees ootavad ülesanded

Rahvusülikooli 100 aasta juubeli puhul on igati õigustatud heita pilk sellele, mis on õigusharidus, milleks on seda vaja ja kuhu suunda võiks või peaks õigusharidus arenema. Samuti tuleb tähelepanu pöörata eestikeelse õigushariduse ja õigusteaduse vajalikkusele ja võimalikule arengule. Eestikeelset õigusharidust ei paku peale Eesti ülikoolide mitte keegi maailmas ning seega on eelkõige Tartu Ülikooli kui rahvusülikooli õigusteaduskonnal täita oluline ülesanne eestikeelse õigushariduse ja õigusteaduse arendamisel, edendamisel ja tugevdamisel. Käesolevas artiklis käsitlen ülevaatlilikult, millega peab Tartu Ülikooli õigusteaduskond arvestama, kui ta tahab olla esirinnas akadeemilist õigusharidust andva õppe- ja teadusasutusena mitte ainult Balti regioonis, vaid põhjamaades tervikuna.^{*1} Samuti vaatan seda, missuguseid proovikive seab eestikeelne õigusharidus Tartu Ülikoolile. Lisaks tuleb vastata küsimusele, kas eestikeelsel akadeemilisel õigusharidusel on üldse tulevikku või muutub ka õigusharidus rahvusvaheliseks ning ingliskeelsete õiguskavade rakendamine saab olema iseenesestmõistetav.

1. Õigusharidus ja Tartu Ülikool

Õigusharidust on Eesti territooriumil antud mitme sajandi vältel. Seejuures mitte ainult õigusharidust, vaid ennekõike kvaliteetset õigusharidust. Akadeemiline õigusharidus on see, mille kaudu tuntakse Tartu Ülikooli ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonda. Tartu Ülikooli ilma õigushariduse andmiseta ette kujutada on mõeldamatu. Siit tulenevalt on selle traditsiooni jätkamine iseenesestmõistetav.

Tartu Ülikool on olnud mitmel eri ajaperioodil oluline nii eestikeelse õigushariduse kui ka õigusteaduse edendajana. Eestikeelse õigushariduse traditsioon Tartu Ülikoolis on olnud pikaajaline, veenev ja vankumatu.

Kuigi kohati on ette heidetud Tartu Ülikooli monopolset seisundit eestikeelse õigushariduse andmisel, siis tees monopolse seisundi kohta ei ole kinnitust leidnud.^{*2} Eelmise sajandi üheksakümnendate aastate alguses oli võimalusi õigust õppida palju. Erinevate õppeasutuste hulk, kes pakkusid õigusõpet, oli arvestatav. Need võimalused on tänaseks hääbunud. Eestis on olnud mitu eraülikooli, kes on proovinud pakkuda õigusõpet ärilistel kaalutlustel, ilma et sellega oleks kaasnenud akadeemilisus ja teaduspõhisus. Niisugused katsed ei ole õnnestunud. Seega ei ole akadeemiline õigusharidus mitte ainult traditsiooni, vaid pühendumise ja missiooni küsimus.^{*3}

¹ Tartu Ülikooli õigusteaduskond on oma arengukavas kujundanud visiooni aastani 2022. Selle visiooni kohaselt „[õ]igusteaduskond on Euroopa juhtiv ja uuenduslik õigusteaduse ja õigushariduse keskus, kus toimub kõrgetasemeline ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline õppe-, teadus- ja arendustöö Eesti õiguskorra toimimise heaks“. Vt Tartu Ülikooli õigusteaduskonna arengukava aastateks 2018–2022. Vastu võetud õigusteaduskonna nõukogu otsusega 12.06.2017. Arvutivõrgus: https://oigus.ut.ee/sites/default/files/www_ut/oigusteaduskonna_arengukava.pdf (05.09.2019).

² Siinkohal tuleb viidata, et ette on heidetud just monopolset seisundit õigushariduse andmisel, kuid eri diskussioonides ei ole erialase kirjanduse ega ka erialase teadustegevuse monopolsest seisundist räägitud, vt K. Hussar. Ministeerium tahab õigushariduse koondada vaid Tartusse. – ERR Novaator, 06.07.2018. Arvutivõrgus: <https://novaator.err.ee/844611/ministeerium-tahab-oigushariduse-koondada-vaid-tartusse> (05.09.2019).

³ Tartu Ülikooli õigusteaduskonna missiooni vt Tartu Ülikooli õigusteaduskonna arengukava aastateks 2018–2022 (viide 1).

2. Missugust õigusharidust on meil vaja?

Kuigi Tartu Ülikooli õigusteaduskonda iseloomutavad pikad traditsioonid, ei tähenda see sugugi seda, et õigusteaduskond saaks rahulduda sellega, mis juba on olemas. Tugineda üksnes ajaloolisele tugevusele ja terviklikkusele oleks lühinägelik. Õigusteaduskond on ilmselgelt rahvusvahelises konkurentsisis ning seetõttu peame ennast mõõtma rahvusvaheliselt, mitte nii väga riigisiselt.

Õigusharidust on võimalik anda mitmeti: kas lihtsalt anda kellelegi mingisugused esmased õigusteadmised kitsas valdkonnas või anda täieulatuslik teaduspõhine õigusharidus, mis hõlmab nii akadeemilist mõtlemist kui ka võimekust erinevates õiguslikes olukordades mõelda õiguslikult loogilises võtmes.

Kuigi mõnikord tehakse vihjeid selle kohta, et õigusõpe ongi üksnes kutseõpe, ei ole tegemist siiski puhtakujulise kutseõppega, vaid tegemist oli ja on akadeemilise õppega. Akadeemiline õigusharidus ei ole kadunud ning samuti ei kao niisugune haridus ka lähimal ajal.

Akadeemilise õigushariduse eripära seisneb selles, et see ei ole ainult seaduse tekstiga tutvumine, veel vähem konkreetse seaduse teksti päheõppimine. Akadeemiline õigusharidus eeldab, et saadakse aru õigusakti loogikast ja taustsüsteemist, samuti vajalikkusest ehk sellest, miks seadusandja soovib midagi reguleerida. Ka kaasneb akadeemilise õigusharidusega võime aru saada ja kriitiliselt hinnata igasuguse õigusakti rakendamise seotud kohtupraktikat. Kohtupraktika tundmine, selle seostamine konkreetse õigusakti loogikaga on üks olulisi oskusi, mida on võimalik saavutada üksnes tegeliku akadeemilise õigusharidusega, mitte lihtsalt kohtulahendi lugemise ja kohtupraktika üle diskuteerimisega.

Meil ei ole vaja mehaanilist õigusharidust, meil on vaja kõrgetasemelist akadeemilist õigusharidust. Arvestades Eesti rahvaarvu, saab niisugust õigusharidust pakkuda üksnes üks asutus. Seejuures on olulisel kohal akadeemiliste õppejõudude kriitiline hulk ning teaduspõhine õpetamine.⁴ Kuigi õigusharidust on võimalik pakkuda ka teistes õppeasutustes, saab terviklikku akadeemilist õigusharidust pakkuda üksnes Tartu Ülikool. Senine areng on näidanud, et erinevad õigusharidust pakkuvad õppeasutused tulevad ja lähevad ning üksnes konkreetsele ärimudelile üles ehitatud õppeasutused (olgu see ärimudel kas Eestis või väljaspool Eestit) ei ole suutelised järjepidevalt pakkuma sellist õigusharidust.

Klassikaline õigusharidus eeldab suhtumise muutumist: õppejõud tahab ja suudab tegeleda teadusega; teab, mis on kvaliteetne õpetamine ja tal on huvi oma selleks vajalikke oskusi arendada. Siit tulenevalt on ka teaduspõhisus akadeemilise õigushariduse lahutamatu osa. Akadeemiline õigusharidus ei ole see, kui õppejõud loeb ette kellegi poolt koostatud seaduse kommentaari või saab aru mõnest Riigikohtu lahendis toodud mõttest. Akadeemiline õigusharidus on palju enam. Kui akadeemilist õigusharidust ei suudeta tagada või ei suudeta seda teha nõutava kvaliteediga, on õigushariduse andmine läbikukkunud ettevõtmine ning selle peale ressursi raisata ei ole vaja. Samuti ei ole vaja niisugust õigusharidust pakkuda üliõpilastele.

Õigushariduse juurde kuulub olulisel määral õiguskirjanduse olemasolu ja samuti õppejõudude/teadlaste olemasolu, kes on võimelised head akadeemilist õigusharidust andma.

Eestikeelse õiguslase õppe- ja erialakirjanduse puhul tervikuna on Tartu Ülikooli õigusteaduskond eestvedaja. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõud on enim koostanud kõrgkooliõpikuid ning osalenud eri seaduste kommentaaride koostamisel. Nad on seda ülesannet täitnud juba alates eelmise sajandi üheksakümnendatest aastatest ning see liidripositsioon ei ole muutunud. Nagu eespool juba mainitud, on olnud eri ajaperioodidel paljudel õppeasutustel võimalus osaleda erialase õiguskirjanduse või kommentaaride ettevalmistamisel ja koostamisel. Üksnes Tartu Ülikooli õigusteaduskond ja tema akadeemilised töötajad on suutnud seda ülesannet täita väga heal tasemel ning jätkavad selle ülesande täimist ka tulevikus.

Akadeemilise hariduse juures on oluline tõsiasi, et ka üliõpilased vajavad õiglast ja õiget kohtlemist. Ei ole võimalik pakkuda akadeemilist õigusharidust, kui selle hariduse juures mitte midagi akadeemilist ei ole.

Siit jõuame järgmise probleemi juurde. Akadeemilist õigusharidust saavad tagada üksnes akadeemilised õppejõud. Akadeemiline järelkasv on õigushariduse lahutamatu ja vältimatu osa. Siin on Tartu Ülikooli õigusteaduskonnal kanda vastutatav roll. Doktoriope poolest on õigusteaduskond olnud edukas. Kindlasti on arenguruumi, kuidas muuta doktoriopet veelgi efektiivsemaks, ning samuti seisab ees selgitustöö selle kohta, miks on ja peab olema doktorikraad vajalik. Kui akadeemiline õigusharidus ilma doktorikraadiga teadlasteta ei ole jätkusuutlik⁵, siis muude eluvaldkondade puhul tuleb küsida, kui palju ja milleks on meil vaja doktorikraadiga spetsialiste.

⁴ P. Varul: õigushariduse tõmbetuuled. – Edasi.org, 28.05.2019. Arvutivõrgus: <https://edasi.org/41293/paul-varul-oigus-hariduse-tombetuuled/> (05.09.2019).

⁵ Samuti ei ole mõtet rääkida teemal, et tehisintellekt võtab üle õpetamise. Kuigi aeg-ajalt võib niisuguseid väiteid kuulda, ei ole nimetatud väited tõsiselt võetavad, sest neil puudub igasugune tõenduslik põhjendus.

Kindlasti omaette küsimus on, kas õigusharidus on massiharidus. Akadeemiline õigusharidus peab olema kättesaadav kõigile neile, kellel on huvi väga heade õigusteadmiste ja juristi elukutse vastu. Samas aga ei tähenda see, et akadeemiline õigusharidus peab olema massiharidus. Kõrge kvalifikatsiooniga juriste läheb vaja igas ühiskonnas. Teatavaid juriidilisi teadmisi võib vaja minna kõigil. Mõningaid juriidilisi baas-teadmisi saab anda ka täienduskoolituste kaudu. Tänapäevase kõrgharidussüsteemi 3 + 2 mudeli sobivuses on hulk kahtlejaid ja ees seisavad selleteemalised diskussioonid. Kolme aasta jooksul ei ole võimalik anda universaalset akadeemilist õigusharidust, vaid üksnes piiratud hulk õigusteadmisi. Samas akadeemiline õigusharidus ei hõlma mitte ainult õigusõpet, vaid see on haridus ja haritus laiemas tähenduses. Seetõttu on siinkohal väga oluline laiemapõhjaline arutelu selle üle, kas senisest 3 + 2 õppesüsteemist tuleb loobuda ning minna üle integreeritud õppele (nt 4 + 1). Praegune süsteem tekitab õpingutes kunstliku pausi, mis ei ole hea ei õppijatele ega ka tööjõuturule.⁶

3. Tulevik: kuhu edasi?

Eestikeelsel õigusharidusel ning samuti eestikeelsel õigusteadusel on kindlasti tulevikku. Eesti riik ei püsi ilma õigusega. Juba Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis on öeldud, et Eesti riik on rajatud õigusele ja õiglusele.⁷ Võõrkeelsed ained võivad ja ongi õpingute oluline komponent, kuid võõrkeeles Eesti õigust ei õpeta ning samuti ei edenda see eestikeelset õigusteadust. Sellepärast on eestikeelsel akadeemilisel õigusõppel ja eestikeelsel õigusteadusel oluline koht tulevaste Eesti juristide harimisel.

Akadeemilise õigushariduse eripäraks on kindlasti asjaolu, et olulise osa õigusõpingutest moodustavad õppeained, mida tuleb läbida kõigil, kes soovivad edaspidi juristina tegutseda või saada diplom, mille kohaselt on inimene läbinud õigusõppekava täies ulatuses. Kuigi mingi osa õppeainetest moodustavad ka valikained, on õppekava struktuur suuresti ette kirjutatud õigushariduse ja õigusainete kohustuslike komponentidega. Sellest tulenevalt ei ole üliõpilase vabadus oma õppekava enda soovide järgi kokku panna täielik, sest paratamatult vajalike kohustuslike ainete hulk ei anna võimalust väga valiv olla. Samas ei tähenda nimetatud olukord seda, et üliõpilasel ei oleks võimalust spetsialiseeruda. See võimalus alati jääb erinevate valikainete kaudu. See on otsustamise küsimus, missuguseid valikaineid või kitsamaid õigusaineid me tahame pakkuda, oleme võimelised pakkuma. Mõne aine puhul on ilmne, et mitte kohe õpingute alguses ega ka mitte õpingute jooksul ei pruugi konkreetne õigusvaldkond vajalikuks muutuda, vaid see võib juhtuda alles pärast õpingute lõpetamist.

Siit edasi jõuame järgmise ülesande juurde, milleks on õigusosalase täiendusõppe pakkumine nii juba tegutsevatele juristidele kui ka kõigile huvitatutele. Õigusosalast täiendusõpet on õigusteaduskond pakkunud juba paljude aastate jooksul. Tulemuslikud suhted täienduskoolituse asjus on kujunenud eri institutsioonidega. Samas on siin arenguruumi. Täna me näeme mitut eraettevõtet, kes pakuvad õigusosalast täienduskoolitust, ainult üksikud nendest teevad seda kvaliteetsetelt. Siin on õigusteaduskonnal oluline ülesanne võtta õigusosalase täienduskoolituse puhul juhtroll vähemalt Eestis enda kätte ning saada suurimaks ja efektiivseimaks täienduskoolituse pakkujaks. Vajalikud eeldused on meil olemas. Neid eeldusi tuleb lihtsalt veel efektiivsemalt kasutada.

Tulles tagasi õigushariduse teema juurde, siis on ilmne, et kvaliteetne õigusharidus eeldab kõrgetasemelist oskust õpetada üliõpilasi ning juhendada nende tegevust. Siin on üks oluline komponent, mida arvestada tuleb: mitte igäüks ei ole valmis õpetama. Väga hea erialaspetsialist ei ole mitte alati hea õppejõud, küll aga hea õppejõud on alati oma eriala kõrgetasemeline ja rahvusvaheliselt tunnustatud spetsialist. Teaduspõhine, argumenteeritud akadeemiline õigusharidus – need on võtmesõnad, millega tuleb Tartu Ülikooli õigusteaduskonnal arvestada. Heaks õppejõuks ja teadlaseks olemine nõuab pühendumust ja aega. Samas ei ole kellelegi saladus, et õigusteaduskonna õppejõududele-teadlastele makstav töötasu jääb alla-poolse keskmist töötasu, mida makstakse erinevates juriidilistes ametites. Nimetatud probleemi on juba ka riigi tasandil märganud ja probleemist ka aru saadud, kuid sellega tuleb kindlasti edasi tegeleda ja seda teadvustada.

⁶ Praeguse süsteemi juures jääb bakalaureuseõpingutes olulisel määral puudu menetlusõigusest, mida omandatakse magistristastmes. Nii tekibki olukord, kus bakalaureuseõppe lõpuks on läbitud materiaalsoiguse kursus, sisenetud on tööjõuturule, kuid kõiki vajalike teadmisi olulistest õigusainetes veel omandatud ei ole.

⁷ Siinkohal tasub viidata Eesti Vabariigi põhiseadusele, mille preambulis on samuti rõhutatud, et Eesti riik peab „tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade“.

Samas jõuame siinkohal paratamatult juba varem tõstatatud küsimuse juurde, kas ja missuguses ulatuses peaks tasuline kõrgharidus olema lubatud. Hirmud seoses tasulise kõrghariduse võimaldamise või vähemalt selle osalise võimaldamisega on selgelt üle paisutatud. Konkreetsed uuringud ja analüüsid selle kohta täna puuduvad, pigem räägitakse üksnes emotsionaalsetest ja poliitilistest probleemidest.^{*8} Meie soovid võivad olla ühed, kuid reaalsus on teistsugune. Neid inimesi, kes oleksid valmis hea hariduse eest maksma õiglast hinda, on ka Eestis olemas. Ei ole mitte mingisugust ratsionaalset põhjendust, miks vähemalt osaliselt tasulist kõrgharidust (õigusharidust) ei saa lubada.

Üks teema, mis nüüdisaegse õigushariduse juures mängib olulist rolli, on e-õppe rakendamine ja selle osakaal. E-õpe on see suund, mida rahvusülikool ja õigusteadus kui rahvusteadus peavad arvesse võtma. Kuigi tihti võib kuulda väidet, et e-õpe on oluline meede hariduse (seejuures ka kõrghariduse) leviku ja kättesaadavuse puhul, siis praktikas ei pruugi see alati väga hästi realiseeruda. Nii täiendusõppijad kui ka üliõpilased tervikuna võtavad e-õpet kui õppeprotsessi loomulikku osa, kuid viitavad samas olulisel määral ka sellele, et vahetu kontakt õppejõuga on ikkagi oluline ning ainult e-õpe kui selline ei pruugi viia soovitud tulemuseni.^{*9}

4. Lõpetuseks

Eesti õigusharidusel seisab ees mitu ülesannet.

Kuigi me tähistame eestikeelse õigushariduse 100. sünnipäeva, on võtmeküsimused muutumatud: kuidas paremini õpetada tulevasi juriste, kuidas tagada akadeemiline järelkasv, kuidas kujundada vajalikud oskused õpetamiseks, kuidas tagada jätkuvalt kõrgel rahvusvahelisel tasemel teaduse tegemine.

Seejuures on ilmne, et meile on vajalik meie vilistlaste tagasiside. Selle tagasiside kaudu saame me infot selle kohta, mida ootavad meilt meie vilistlased ning kuidas nad näevad meie tegevust. Mida rohkem me anname ise tagasisidet selle kohta, mida me õigusteaduskonnas teeme, seda enam teavad ka meie vilistlased hinnata meie tegevust ja seda enam saame arendada olulist diskussioon õigusteaduse ja õiguse õpetamise arengu üle. Kindlasti jääb edaspidiseks teemaks õigusõppe finantseerimine. On enam kui ilmne, et õiguse õpetamisel on rahalisi lisaressursse vaja, et tagada nii akadeemiliste kui ka mitteakadeemiliste töötajate töötasude konkurentsivõimelisus. Õppeteenustasu kehtestamine oleks seejuures ainult üks võimalik viis, kuidas nimetatud probleemi lahendada.

Tartu Ülikooli õigusteaduskond on olnud ja jääb ka edaspidi eestikeelse õigushariduse tippkeskuseks. Seda missiooni kanname meie, Tartu Ülikooli õigusteaduskond ja tema vilistlased koos, edasi mitte ainult järgmised kakssada aastat, vaid oluliselt kauem!

Autorist: Professor Gaabriel Tavits on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna direktor.

⁸ Siinkohal tuleb tõdeda, et mõned head aastad tagasi üks peamisi tasuta kõrghariduse eestvedajaid akadeemik Jaak Aaviksoo on tänaseks oma seisukohti olulisel määral korrigeerinud, vt Jaak Aaviksoo: tasuta kõrgharidus tuleb ära teha! – Delfi, 05.03.2011. Arvutivõrgus: <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/jaak-aaviksoo-tasuta-korgharidus-tuleb-ara-teha?id=41562747> (05.09.2019); L. Eensaar, I. Kuus. Rektore hinnangud: tasuta kõrgharidus on lühinägelik ja muudab laisaks. – ERR Novaator, 02.03.2018. Arvutivõrgus: <https://novaator.err.ee/686958/rektore-hinnangud-tasuta-korgharidus-on-luhinagelik-ja-muudab-laisaks> (05.09.2019).

⁹ 2000. aastate alguses proovis Tartu Ülikooli õigusteaduskond videoloenguid toonasele avatud ülikoolile. Kuigi Tartu Ülikooli sees märgiti nimetatud algatus ära, siis lõppastmes see võimalus ei rakendunud. Videoloengud osutusid üliõpilaste jaoks liiga igavateks. Toona võeti videoloeng üles täisformaadis 2 x 45 minutit. Samas e-kursus „Õiguse alused mittejuristidele“ on saanud arvestataval määral populaarseks just selle selguse, intensiivsuse ja hea tehnilise lahenduse poolest. Arvutivõrgus: <https://oigus.ut.ee/et/taiendusope/tartu-ulikooli-oigusteaduskonna-e-kursus-oiguse-alused-mittejuristile> (05.09.2019).